

UŞAK KENTİNDE SANAYİNİN YER SEÇİMİ VE KENT MAKROFORMUNA ETKİSİ

LOCATION OF INDUSTRY IN UŞAK AND ITS EFFECT ON URBAN MACROFORM

Dr. Öğr. Üyesi Dilşen ONSEKİZ

Uşak Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, dilsen.onsekiz@usak.edu.tr

Uşak / Türkiye

ORCID: 0000-0002-8361-8097

Tufan BOZYER

Şehir Plancısı, tufanbozyer6@gmail.com

Muğla / Türkiye

ORCID: 0000-0003-3333-2039

ÖZET¹

Uşak Kenti özellikle geleneksel iş kolları, kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve sonrasında ivmelenen sanayisi ile birlikte günümüzde önemli bir sanayi kentidir. Bu çalışmada sanayinin gelişimi, konut alanlarının gelişim süreci ile birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Kentin gelişimi ile sanayi tesislerinin yer seçimi ilişkisi ve kent makroformunun şekillenmesine olan etkisi irdelenmiştir. Kentte bu konuyla ilgili hiçbir çalışmanın yapılmamış olması, temel yola çıkış noktasını oluşturmaktadır. Veriler tarihsel süreçte ele alınarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Kentin ve sanayi gelişiminin 3 önemli kırılma noktası olduğu tespit edilmiştir. Bulgular 1923-1953 Dönemi, 1953-1990 Dönemi ve 1990 sonrası Dönem ayrımında farklılaştırılarak her bir dönem için sanayi yer seçimi ve konut dokusu gelişimi ilişkisi AutoCAD programı ile özgün olarak hazırlanan haritalar üzerinde mekansal ölçekte irdelenmiştir. Çalışma sonucunda konut dokusu ve kent makroformu içerisinde dağıtık yerleşen sanayi tesisleri, sanayi kümelenmeleri ve kent çeperlerinde yerleşen OSB alanlarının kente etkisi değerlendirilerek, kent planlamasına yönelik yönlendirici tespitler ve öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Yerleşimi, Kent Makroformu, Kentsel Gelişme, Uşak Kenti

ABSTRACT

The city of Uşak is an important industrial city today, especially with its traditional business lines, its inclusion in the priority provinces in development, and its accelerated industry. In this study, the development of the industry was evaluated together with the development process of residential areas.

¹ Bu çalışma makale 03-05 Ağustos tarihlerinde UBKA 9. Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

The relationship between the development of the city and the location of industrial facilities and its effect on the shaping of the urban macroform were examined. The fact that no studies on this subject have been carried out in the city constitutes the main starting point. The literature review was carried out by considering the data in the historical process. It has been determined that there are 3 important breaking points of the city and industrial development. The findings were differentiated between the 1923-1953 Period, the 1953-1990 Period, and the Post-1990 Period, and the relationship between industrial location and residential texture development for each period was examined on a spatial scale on maps that were originally prepared with the AutoCAD program. As a result of the study, the effects of industrial facilities, industrial clusters, and OIZ areas located on the city periphery were evaluated, and guiding determinations and suggestions for urban planning were presented.

Keywords: Industry Localization, Urban Macroform, Urban Development, Uşak City.

1. GİRİŞ

Ülkemizde sanayi illeri/kentleri arasında bir sınıflama yapıldığında Uşak geleneksel sanayi merkezleri (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana), bu merkezlerden desantrilize olan sanayinin yer seçtiği iller (Kocaeli, Sakarya, Bursa, Tekirdağ, Kırklareli, Manisa, İçel) ve önde gelen yeni sanayi odağı olan iller (Denizli, Gaziantep, Kayseri, Çorum, Kahramanmaraş) arasında yer almazken, mevcut sanayi yapısı ve üretim, istihdam özellikleri ile henüz sanayi kentleri arasında tam olarak sınıflandırılmamış ancak özellikle belirli sektörler bakımından ülke ve yerel ölçekte önemli ve söz sahibi orta-küçük ölçekli bir kenttir (Özarlan, 2015). Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde 1 Eylül 1922 tarihinde Yunan İşgalinden kurtulan Kütahya Vilayetinin bir kazası iken, 9 Temmuz 1953 tarih ve 6129 Sayılı kanunla vilayet haline getirilmiştir (URL-1).

Uşak'ın 1953 yılında il olması savaş döneminde duraklayan ekonomik yapısının canlanmasında ve yerel ve kendine özgü sektörleri olan halıcılık ve pamuklu dokumacılık iş kollarının yeniden ivme kazanmasına neden olmuştur (Darkod, 1986). Ülkemizde 1973-1977 yıllarına işaret eden III. Beş Yıllık Kalkınma Dönemi'nde kalkınmada öncelikli il sayısı 40'a yükselmiştir (Kaymak vd., 2003, 587). Mevcut kapsamdaki 33 İl'e dahil edilen 7 yeni il arasında Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat illeri ile birlikte Uşak'ta yer almıştır. Esas Uşak'ın sanayileşme hamleleri ve bir sanayi kenti haline dönüşmesi bu tarihten sonra başlamıştır (Türkmen, 2012, 298; Dinç, 1985, 12-15). 1926 yılında ülkenin ilk Şeker Fabrikası'nın kurulması ile simgeleşen Uşak'ın sanayisi deri, tekstil, seramik gibi alanların dışında kendisi ile ünlenen halı, kilim, battaniye üretimi ve yakın dönemde öne çıkan atık dönüşümü gibi sektörel çeşitlenme ile zenginleşerek sürmüştür. 1980'li yıllardan itibaren ise kentte düzenli sanayi bölgelerinin (Organize Sanayi Bölgeleri ve küçük sanayi siteleri) gelişimi sanayileşmeye ivme kazandırmıştır. Günümüzde Uşak Merkez'de Uşak Organize Sanayi Bölgesi ve Deri (Karma) Organize Sanayi Bölgesi olmak üzere 2 adet OSB bulunmaktadır. Ayrıca 8 adet Küçük Sanayi Sitesi de mevcuttur (URL-2).

Bu çalışmada sanayinin gelişimi, konut alanlarının gelişim süreci ile birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Kentin gelişimi ile sanayi tesislerinin yer seçimi ilişkisi ve kent makroformunun şekillenmesine olan etkisi irdelenmiştir. Kentte sanayi tesislerinin gelişimi, mekansal yer seçimi, bu yer seçiminin kentsel gelişimle ve kentle etkileşimi makroform ve konut dokusu odağında ele alınmıştır. Konut dokusu ve kent makroformu içerisinde dağıtık yerleşen sanayi tesisleri, sanayi kümelenmeleri ve kent çeperlerinde yerleşen OSB alanlarının mevcut durumu ve kente etkisi değerlendirilerek, kent planlamasına yönelik yönlendirici tespitler ve önerilerin ortaya konulması hedeflenmiştir. Kentte bu konuyla ilgili hiçbir çalışmanın yapılmamış olması, temel yola çıkış noktasını oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma kapsamında 2 farklı yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilkinde amaca uygun literatür taraması yapılarak kente yönelik veri tarihsel süreç dikkate alınarak toplanmıştır. İkinci olarak elde edilen veriler "mekansal ölçekli analizler" ile irdelenmiştir.

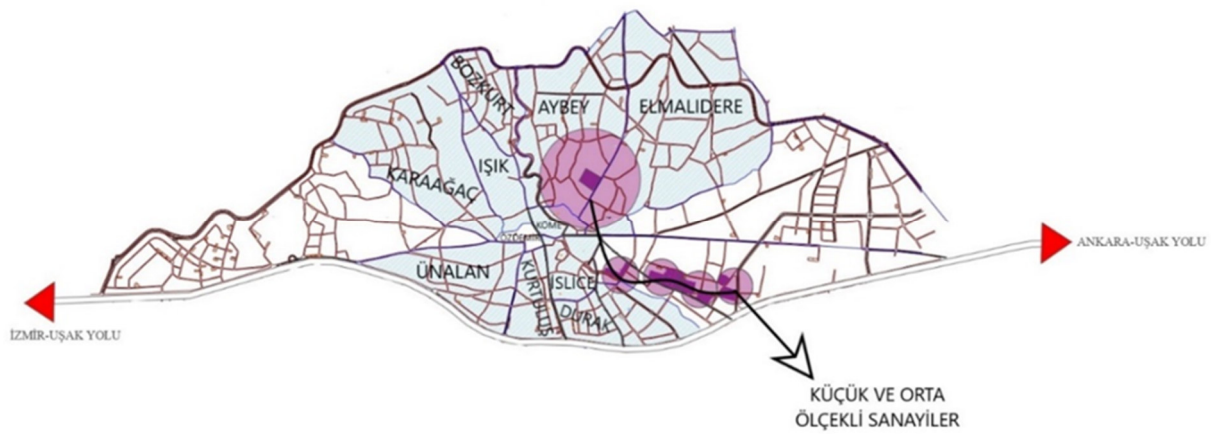
Literatür taraması aşamasında kentin geçmişten günümüze konut alanlarının gelişimi mahalle bazında incelenmiştir. Yıllara göre kurulan mahalleler tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde tarihsel süreçte kuruluş yıllarına göre sanayi tesisleri ve bu tesislerin kentteki yerleri belirlenmiştir. Burada tarihsel süreç olarak belirtilen Cumhuriyet Dönemi'dir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde ülkenin ve kentin sanayileşme dinamikleri de göz önünde bulundurularak 3 farklı dönemin kırılma noktası oluşturduğu tespit edilmiştir. Bunlar 1923-1953 Dönemi, 1953-1990 Dönemi ve 1990 sonrası Dönem'dir. Yerleşimine dayalı tespitler ve konut alanları gelişimine ilişkin analizler doğrultusunda kentin makroformuna yönelik saptamalar özgün olarak hazırlanan haritalar üzerinde mekansal ölçekte ifade edilmiştir. Haritalar AutoCad programı ile dijital olarak tasarlanmıştır. Yazarlar tarafından özgün olarak üretilmiştir.

3. BULGULAR

Uşak ülkemizin Ege Bölgesi'nde yer alan, Afyonkarahisar, Manisa, Kütahya ve Denizli ile sınır komşusu olan orta-küçük ölçekli bir sanayi kentidir. Kentin kendine özgü üretim, imalat unsurları tarihi bir geçmişe sahiptir. Özellikle dokumacılık, halı-kilim, battaniye dericilik ve ileriki gelişim aşamalarına damgasını vuran seramik kenti tanımlayan faaliyet kolları olarak nitelendirilebilir. 2021 yılı en güncel TÜİK verilerine göre ilin toplam nüfusu 373.186/3 kişi, kentin nüfusu ise 232.189 kişidir (URL-3). Uşak konum olarak Ankara-İzmir yolu üzerinde yer almaktadır.

Kentin mekansal gelişimi ve sanayileşme süreçleri birlikte incelendiğinde 3 farklı kırılma noktasının bulunduğu tespit edilmiştir. 1923-1953 dönemi, 1953-1990 dönemi, 1990 sonrası dönem olarak ayrıştırılmıştır. Bu dönemlerin ayrılmasında 1953 yılında Uşak'ın il olması, 1973 yılı Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınmasının etkisi ve 1990 sonrası planlı ve düzenli sanayileşmeye geçişin etkisi belirleyicidir.

Kentin tarihine bakıldığında 1520 yılında kentin toplam 11 mahalleden oluştuğu bilinmektedir. Bunlar arasında yer alan Mescid-i İbik Ahmed mahallesi (Gökçe, 2001, 209-210), 1844 yılında kenti oluşturan toplam 9 mahalleden biri olarak Aybeğ Mahallesi olarak adlandırılmış (İnce, 2004, 15), Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1928 yılı) yeniden 11'e çıkan mahalle sayısı arasında yerini koruyarak kentin nüvesini oluşturan en eski mahallelerinden biridir (Solak, 2002, 90). Cumhuriyet döneminin ilk sanayi tesisi olan ve aynı zamanda ülkede kurulan ilk Şeker fabrikası olan tesis Aybey Mahallesi'nde kurulmuştur. Mahallenin mekansal anlamda gelişmesinde rol oynayan en önemli etken sanayidir. Bu dönemde küçük işletmeler ve küçük ölçekli fabrikalar da kurulmuştur. Bunlar; Uşak imalat sanayide kurulan pamuk dokumacılığı, Uşak Zig Deri Fabrikası, Uşak Gazlı Sargı Bezi Fabrikası, Uşak Peluş Battaniye Fabrikası'dır.

Harita 1. 1923-1953 Döneminde Uşak Kenti ve Sanayi Alanlarının Yerleşimi

1923-1953 döneminde kentin Ankara-İzmir yolunun kuzeyinde geliştiği, sanayi tesisleri yer seçiminin kentin gelişimi yönlendiren bir dinamik olduğu görülmektedir. Yeni kurulan işyerleri ile birlikte kentin gelişimi güney/güney-doğu yönünde saçaklanma şeklinde gerçekleşmiştir (Harita 1).

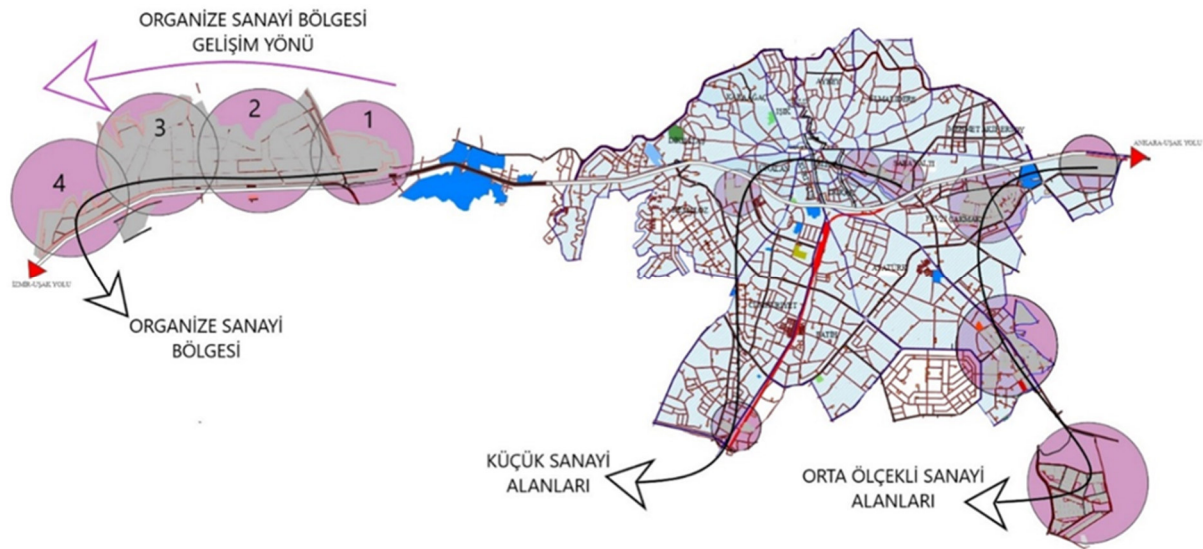
Harita 2. 1953-1990 Döneminde Uşak Kenti ve Sanayi Alanlarının Yerleşimi

1953 yılında Uşak'ın Kütahya'dan yarılarak il statüsü kazanması kentsel gelişmesi ve sanayileşmenin hızlanması bakımından bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Ancak sanayileşmenin ana itici gücünün 1973 yılında Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınması olduğu söylenebilir. 1973 yılına kadar kente Sarayaltı ve Fevzi Çakmak mahalleri eklenmiştir (Bilgen, 1999, 151). 1973'te eklenen Cumhuriyet, Dikilitaş, Elmalidere mahalleleri ile birlikte kentin toplam mahalle sayısı 16'ya yükselirken (Bilgen, 1999, 93); kentsel gelişmenin yeni kurulan mahallelerinde yönlendiriciliğinde artık Ankara-İzmir yolunun güneyine sıçradığı görülmektedir. Kentin makroformu önceki döneme göre oldukça geniş bir alana yayılırken, dönemde kurulan sanayi tesisleri ile birlikte kentin yeni sınırlarına ulaştığı güney/güney doğu çeperinde bir sanayi koridoru oluştuğu izlenmektedir (Harita 2). Bu dönem aynı zamanda kentte küçük sanayi sitelerinin kurulmaya başladığı dönemdir. Bunlar; Küçük Sanayi Sitesi (1979), Tabaklar Toplu İşyeri Sitesi (1984) ve Pamuklu Dokumacılar Sitesi (1984)'dir (URL-4).

Tablo 1. Uşak Kentinde Dönemlerine Göre Sanayi Gelişimi ve Kentle Etkileşimi

	1923-1953 Dönemi	1953-1990 Dönemi	1990 Sonrası Dönem
Dönemin özelliği	- İl olmadan önceki dönem	- 1953 yılında il olması - 1973 yılında Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınması	- Düzenli ve planlı sanayileşme dönemi - OSB'lerin kurulması
Sanayi tesisleri	- Şeker Fabrikası - Küçük işletmeler ve küçük ölçekli fabrikalar - Uşak İmalat Sanayide Kurulan Pamuk Dokumacılığı - Uşak Zig Deri Fabrikası - Uşak Gazlı Sargı Bezi Fabrikası - Uşak Peluş Battaniye Fabrikası	- Küçük Sanayi Sitesi (1979) - Tabaklar Toplu İşyeri Sitesi (1984) - Pamuklu Dokumacılar Sitesi (1984)	- Uşak Organize Sanayi Bölgesi (1990) - Bir Eylül Küçük Sanayi Sitesi (1996) - Zigciler (Deri Yan Sanayi) Sitesi (1998) - Keresteciler Toplu İş Yeri Sitesi (1998) - Karma Organize Sanayi Bölgesi (2001) - Zahireciler Toplu İş Yeri Sitesi (2001) - Uşaklılar Oto Toplu İşyeri Sitesi (2001)
Konut Alanları Gelişimi	- Kent toplam 11 mahalleden oluşmakta	- 1973 yılına kadar 2 yeni mahalle daha kurularak mahalle sayısı 13'e yükselmiştir. - 1973 yılında kente 3 yeni mahalle daha eklenerek toplam mahalle sayısı 16 olmuştur.	- 1997 yılında 3 mahalle daha eklenerek toplam mahalle sayısı 19'a ulaşmıştır. - Köylerin de mahalleye dönüştürülmesiyle birlikte günümüze gelindiğinde toplam 29 adet mahalle bulunmaktadır.
Kent makroformunun gelişimi	- Ankara-İzmir yolunun kuzeyi Aybey Mahallesi ve çevresi	- Ankara-İzmir yolunun güneyinde kentsel gelişme - kentin güney doğusunda sanayi koridoru oluşumu	- Kentin Anlara-İzmir yolu boyunca lineer, kuzey ve güney yönünde yağ lekeli gelişimi - Kentin doğu ve batı dış çeperlerinde OSB yerleşimleri - Yoğun konut dokusu içerisinde parçalı dağılmış sanayi alanları - Kentin her yönünde sanayi dağılımı - kent içinde sıkışan sanayi alanlarının çöküntü alanlarına dönüşme riski

1980 sonrası planlı sanayileşmeye geçiş ile birlikte küçük sanayi tesislerinin kentte yeni yeni yapılmaya başlandığı görülmekle birlikte, OSB ve KSS tesislerinin kurulmasının Uşak'ta 1990 sonrasında gerçekleştiği izlenmektedir. 1997 yılında kente 3 yeni mahalle (Atatürk, Fatih ve Mehmet Akif Ersoy mahalleri) daha eklenerek toplam mahalle sayısı 19'a ulaşmıştır (Bilgen, 1999, 93). Yeni kurulan mahalleler kentin batı ve güney yönünde saçaklanmalara neden olmuştur. 1990 yılı sonrasında hizmete giren ve konut alanları gelişimine bağlı olarak kentte dağılım gösteren sanayi tesisleri ise şöyledir: Uşak Organize Sanayi Bölgesi (1990), Bireylül Küçük Sanayi Sitesi (1990), Zıgcılar (Deri Yan Sanayi) Sitesi (1990), Keresteçiler Toplu İş Yeri Sitesi (1990), Karma Organize Sanayi Bölgesi (1990), Karma Organize Sanayi Bölgesi (1990), Zahireciler Toplu İş Yeri Sitesi (1990) (URL-4). Organize Sanayi Bölgeleri kentin giriş ve çıkış güzergahları üzerinde dış çeperlerinde yer seçmiştir. Küçük ve orta ölçekli sanayinin bu dönemde kentin güney doğusunda kümelenme gösterdiği görülmektedir (Harita 3).

Harita 3. 1990 Sonrası Döneminde Uşak Kenti ve Sanayi Alanlarının Yerleşimi

Kentin batı yönünde ve İzmir yolu üzerinde konumlanan Uşak Organize Sanayi Bölgesi ile kentin doğu yönünde Afyon-Ankara istikametinde konumlanan Karma Organize Sanayi Bölgesi kentin çeperlerinde bir eşik konumunda yer seçmiştir. Kentin güney batısında bir sanayi koridoru gelişimi gözlenmekle birlikte, sanayinin kent içerisinde dağınık yerleştiği de izlenmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüzde mahalleye dönüşen köylerinde de eklenmesiyle birlikte kenti oluşturan mahalle sayısı 29'a ulaşmıştır. Ancak ana kenti oluşturan yoğun nüfusun bulunduğu alan 19 mahalleden oluşmaktadır. Kent makroformu Ankara-İzmir yolu üzerinde lineer, yolun kuzey ve güney bölgelerinde ise yağ lekesi şeklinde gelişmiştir. Tarihsel süreçte kentin gelişiminin sanayi tesislerinin yer seçimi ile paralel olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sanayi alanlarının yer seçimi kentin gelişimi için cazibe noktaları oluşturmuştur ve kentsel gelişmeyi yönlendirmiştir. Ancak günümüzde kentin genel gelişim süreçlerinde kurulan sanayi tesislerinin konut dokusu içerisinde kaldığı, büyük sanayi kümelenmesinin kentin güney doğusunda olduğu, kentin giriş ve çıkış bölgelerinde ise Organize Sanayi Bölgelerinin yerleştiği izlenmektedir. Kentte sanayinin bu parçalı yapısı konut dokusu içerisinde ileride olası çöküntü bölgelerinin oluşumu için olumsuz bir özellik olarak nitelendirilmektedir. Kentin yerleşik alanları içerisinde kalan sanayi tesis ve sitelerinin kent dışına taşınması önerilmektedir.

Bununla birlikte kentin güneydoğusunda oluşan sanayi koridorunun kentin geleceğinde gelişim yönleri için bir eşik oluşturduğu ve bunun kent planlaması açısından olumlu bir parametre olarak göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bilgen, N. (1999). Uşak Kent Coğrafyası. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul.
- Darkod, B. (1986). *Uşak*. mad., İ.A., C. XIII, İstanbul 1986. s.73-75.
- Diñç, H. (1985). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Yatırım ve Teşvik Politika ve Uygulamaları*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Gökçe, T. (2001). *Tahrir defterlerine göre XVI. Yüzyılda Uşak*. 21. Yüzyılın eşğinde Uşak sempozyumu (20-27 Ekim 2001), C.1., İstanbul, 201-216.
- İnce, K. (2004). *Uşak'ta Türk Mimarisi*. Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Kaymak, Cemalettin vd (2003), İller ve Bölgeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler 1987-2000, DPT Yay. No: 2676, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Özaslan, Metin, (2015). *Türkiye'de dışa açılma süreci ve sanayinin mekânsal dağılımında değişimler*. tucaum.ankara.edu.tr, 265-288.
- Solak, E. (2002). *XX. Yüzyılda Uşak*. Uşak Valiliği İl Özel İdaresi, Uşak.
- Türkmen, İ. (2012). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere Çerçevesinde Tunceli'ye Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1963-1981)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 295-307.
- URL-1: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8458.pdf> (Erişim tarihi: 12.07.2022)
- URL-2: <https://zafer.gov.tr> (Erişim tarihi: 12.07.2022)
- URL-3: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500> (Erişim tarihi: 12.07.2022)
- URL-4: <https://docplayer.biz.tr/9672656-Egev-usak-il-raporu-2007-i-tarihce.html> (Erişim tarihi: 12.07.2022)